

Változás és állandóság

Az etnikai viszonyok alakulása hét észak-erdélyi megye magyar többségű településvidékén

Megjelent: Honismeret, XVII. 1989. 4. sz. 54–63. p.

Falvaik veszélyeztetettsége miatt fokozott figyelem irányul a Romániában élő nemzeti kisebbségekre, közöttük az erdélyi magyarságra, a legnagyobb lélekszámú magyar kisebbségre. A hagyományos falusi településhálózat felszámolását célzó „területrendezés” ugyanis nem választható el attól a tényről, hogy a mai Romániában, ebben a születése pillanatától – és létrejöttének körülményeiből törvényszerűen – soknemzetiségű országban a „homogenizáció”, az egységes nemzetállam minden áron történő megteremtése a politikai törekvések középpontjában áll.

A statisztika számadatai a homogenizációs szándék valóra válását látszanak igazolni. 1930-ban – a mai országhatárok között – még minden ötödik romániai lakos valamelyik nemzeti kisebbséghez tartozónak vallotta magát, 1977-ben azonban már csak minden tizedik. De ez a kisebbségek számára kedvezőtlen összkép a területi sajátosságok kimutatásával árnyalható. A kisebbség – helyenként változatlanul többség.

Ez különösen igaz a magyarság esetében, mivel demográfiai és települési viszonyai folytán jelentős területeken ellen tudott állni az asszimilációs folyamatoknak, vagy legalábbis fékezni tudta azokat. A beolvassal szembeni ellenálló képesség színhelyei ma elsősorban a falvak, melyek láncolata – főként Erdélynek az északnyugati határszélétől a Kárpátok déli karéjáig terjedő és csak középpürritkuló széles területi sávjában – a magyarság régi települési helyeit őrzi.

Munkámban e *falusi térség* etnikai viszonyainak alakulását tekintem át 1910-zel kezdődően – összefüggésben az országos, illetve erdélyi demográfiai folyamatokkal –, a hivatalos nemzetiségi adatközlésekben rejlő szűkös elemzési lehetőségekre szorítkozva. Ennek során többnyire a *népszámlálási* közlésekből dolgoztam. Használatuk több problémát vet fel; közülük itt csak a legfontosabbakra térek ki.¹

Az adatok összevethetőségének jelentős korlátja, hogy nem tudunk minden népszámlálásra érvényes, azonos *adatfelvételi kategóriák* szerinti idősorokat készíteni. Az Erdély egész területére kiterjedő utolsó magyar népszámlálás (1910) ugyanis még csupán az *anyanyelvre* kérdezett rá; a későbbi román népszámlálások között viszont vannak olyanok, melyek vagy csak a *nemzeti hovatartozást* (1920, 1941), vagy pedig szintén csak az anyanyelvi megoszlást (1948) vizsgálják, sőt a legutolsó román népszámlálás (1977) e viszonyokat már csak egy, az összes korábbtól *eltérő* kategória alapján mutatja ki. Ellentmondó adatokat közölnek az etnikai hovatartozásra *azonos módon* rákérdező magyar (1910, 1941) és román (1930) népszámlálások, de ellentmondanak egymásnak maguk a román népszámlálások is; ez különösképpen az 1930. és 1956. évi adatok összevetésekor szembetűnő. Az ellentmondásos népszámlálási végeredmények a *községi* nemzetiségi adatok ismeretében némiképpen kiigazíthatók lennének, ezeket azonban *1941 óta nem közlik*.

Bár az adatok egybevetését a közigazgatási változások, valamint az adatok körének fokozatos szűkülése is gátolja, visszamenőleges regionális elemzésükre bizonyos mértékben lehetőség nyílik. Az utolsó két népszámlálás ugyanis megyénként, településtípusok szerint még részletezte az etnikai megoszlás számait, a községi adatokat is közlő népszámlálások eredményei pedig – az új közigazgatási beosztás ismeretében – ennek megfelelően átszámíthatók.

Az elemzéshez az 1910, 1930, 1956 és 1977. évi népszámlálásokat választottam alapul, az összlélekszám mutatóit kiegészítettem az 1984-es adatokkal.² Ez utóbbi mutatók Románia mai területén az 1. táblázat szerint alakultak.

1. táblázat
Románia népessége 1910–1984 között
(ezer fő)

Népszámlálás	Románia összesen	Erdély*			Erdélyen kívüli területek*		
		Összesen	Városok**	Falvak	Összesen	Városok**	Falvak
1910/1912	12 733	5233	683	4550	7540	1382	6158
1930	14 281	5520	955	4565	8761	2096	6665
1956	17 489	6218	2156	4062	11271	3318	7953
1977	21 560	7500	3768	3732	14060	6472	7588
1984	22 624	7872	4406	3466	14752	7428	7324

* A mai megyehatárok között.

** Városok és városi alárendeltségű települések együtt, a népszámlálás időpontjában érvényes államigazgatási beosztás szerint.

Az etnikai megoszlás alakulását Erdélyben 1977-ig követtem nyomon. (2. táblázat.)

2. táblázat
Erdély népességének anyanyelvi* megoszlása 1910–1977 között
(ezer fő)

Népszámlálás	Összesen				Városok				Falvak			
	Magyar	Román	Német	Egyéb	Magyar	Román	Német	Egyéb	Magyar	Román	Német	Egyéb
1910	1657	2814	562	200	441	121	105	16	1216	2693	457	184
1930	1476	3215	539	290	431	326	128	70	1046	2888	411	220
1956	1615	4070	372	160	678	1259	186	33	938	2811	186	127
1977	1651	5320	324	205	862	2665	173	68	789	2655	151	137

* 1977-ben „nemzetiség és anyanyelv szerint” szerint.

A mai Romániában élők száma 1910 és 1984 között 77,2%-kal, *csaknem tízmillió* fővel gyarapodott. Erdély lakossága ez idő alatt másfélszeresére nőtt, a Kárpátokon túli országrészeké pedig majdnem megkétszereződött. A növekedésnek mindössze *egynegyede* jutott Erdély területére, így e vidéknek az ország összlakosságából való részesedése 40,9%-ról 34,8%-ra esett vissza. A 2. táblázatból kitűnik, hogy a változás mértéke a nemzeti kisebbségek lélekszámának csökkenése, illetve stagnálása következtében maradt el az országos átlagtól. Az erdélyi románság gyarapodási üteme ugyanis fölülte van annak, sőt eléri az Erdélyen kívüli területek lakosságáét, beleszámítva a fővárost is. Az erdélyi népességnövekedés elmaradása elsősorban az 1956 előtti – két háborút és többszöri hatalomváltozást magába foglaló – periódusra vezethető vissza. A második világháborút követően a növekedés üteme felgyorsul, 1956–1977 között megközelíti az ország (és különösen az Erdélyen kívüli vidéki terület) átlagát, 1977–1984 között pedig mind az ország, mind az Erdélyen kívüli területek átlaga fölé emelkedik.

Erdély *városodottságának* szintje 1956-ban jutott túl az országos átlagon. A városi népesség nemzetiségi megoszlásában szembeűő aránymódosulás következett be, érthetően, hiszen a román városlakók száma 1977-ig, példátlan ütemben, a *huszonkétszeresére* nőtt. Ezáltal e csoport a nemzetiségen beűli urbánus népességet tekintve a magyarokkal és németekkel egy sorba emelkedett (lezajlott a *románság városodása*), számaránya pedig meghaladta a városi népesség kétharmadát, vagyis a városi térségben is létrejtek az összerdélyi nemzetiségi arányok (végbement, illetve erőteljes ütemben zajlik a *városok románosodása*).

A számokból kirajzolódóan Erdély főbb demográfiai folyamatait az *országos átlaghoz lassan felzárkózó, etnikailag differenciált népességyarapodás, az országos átlagot meghaladó urbanizációs szint, ezzel összefüggésben pedig a falun élők számának, valamint a nemzeti kisebbségek számarányának erőteljes csökkenése* jellemzi.

A városodást (a városi településeken élők számának, az adott terület össznépségén belüli arányának növekedését) a természetes szaporodás és a vándorlási különbözet mellett nagymértékben befolyásolja a városok számának alakulása is. Erdély mai területén 1910-ben még csak 40, 1930-ban is csupán 48, 1977-ben azonban már 112 várost tartottak számon. 1910–1977 között a városi lakosság növekedésének egyharmada, 1930–1977 között pedig harminc százaléka (de még 1956-hoz viszonyítva is csaknem 20 százaléka) ebből, vagyis községek várossá nyilvánításából adódik. Számításba kell vennünk a városok területének gyarapodását is. 1910-ben azokon a településeken, melyek időközben a városokhoz kerültek, mintegy százezren, 1930-ban pedig kb. 130 ezren éltek. Ez – ha újabb adatok hiányában az utóbbi számot legalábbis változatlanul feltételezzük – további 4,5–5%-kal járul hozzá a városi növekményhez. Összességében tehát a II. világháború előtti népszámlálásokhoz képest 1977-ben a városi népesség növekedésének 35–40 százaléka, ha pedig a városi alárendeltségű községek adatait is ideszámítjuk, 38–43 százaléka a *közigazgatási változásoknak* köszönhető.

Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a településföldrajzi értelemben vett *város-falu*, illetve a közigazgatásban használatos *város-község* nem azonos fogalmak. Az 1968-as területi-közigazgatási rendezés óta a megyéket a következő igazgatási egységek alkotják: municípiumok és városok (összefoglalóan: *városok*), városi alárendeltségű községek (más kifejezéssel városkörnyéki vagy *peremközségek*), és *községek*. Ezek lényegében *település-együttesek*, egy központtal és az annak alárendelt településekkel. A községek és a peremközségek falvakat, a városok pedig úgynevezett „várost alkotó településeket”, illetve a „városhoz tartozó falvakat” foglalnak magukba. Falusi jellegűnek tekinthetők – a tulajdonképpeni városok kivételével – maguk a várost alkotó települések is. Erdély területén ma 183 a várost alkotó (falusi) települések, 125 a várost alkotó falvak, 175 a peremközségeket alkotó és 4690 a községeket alkotó falvak száma. A falvak 2,5%-a, vagy ha várost alkotó (falusi) településeket is idesoroljuk, mintegy 6%-a a városok közigazgatása alá tartozik, s lélekszámukat is itt összegzik. A román statisztikai feldolgozások a nyolcvanas évek elejéig még a peremközségek lakóit is a városi lakosság közé számították, és ezzel az eljárással a metodológiai szempontok megváltozása óta megjelent publikációkban is találkozhatunk. E módszer alkalmazása – ehhez igazodom én is – Erdély területén minden *tizenegyedik* falu lélekszámát a városi népesség adatai között tartja nyilván.

Az anyanyelvi megoszlás adatainak egymással összevethető – a *mai államigazgatási beosztást* követő – területi átszámítása³ kiküszöböli az új városalakulások tényéből adódó torzításokat. Ezt a 3. táblázat szemlélteti.

3. táblázat
Erdély népességének anyanyelvi* megoszlása 1910–1977 között,
a mai közigazgatási beosztás szerint
(ezer fő)

Nép- szám- lálás	Városok					Községek				
	Összesen	Magyar	Román	Német	Egyéb	Összesen	Magyar	Román	Német	Egyéb
1910	1407	664	477	220	46	3826	993	2337	342	154
1930	1652	604	712	226	110	3868	872	2503	313	180
1956	2240	699	1325	176	40	3978	917	2745	196	120
1977	3768	862	2665	173	68	3732	789	2655	151	137

* 1977-ben „nemzetiség és anyanyelv szerint” szerint.

E számítás némiképp módosítja a magyarság urbanizálódásának üteméről a 2. táblázat adatai alapján alkotott képet. Ott azt láthattuk, hogy 1910 és 1977 között a városlakók aránya a magyar népességen belül megduplázódott. A mai városok és peremközségek területén számítva viszont a magyar etnikumon belüli városi arány már 1910-ben 40,1%-os, így növekedésének mértéke a felénél is kevesebbre (25,6%-ról 12,1%-ra) csökken. A két számítás közötti különbség 1910-ben 223 ezer (a peremközségek nélkül 187 ezer) fő. Azt nem tudjuk pontosan, hány magyar él *ma* az újonnan várossá nyilvánított településeken. Számuk 1956-ban, az akkor még közölt adatok alapján kb. 145 ezer volt. Ha ezt a számot 1977-ig változatlanul feltételezzük is, a magyar városi növekmény 38 (a peremközsége-

ket is beleértve 44) százalékban az új városalakulások következménye. A várossá nyilvánítások főként a románlakta vidékeket, elsősorban Erdély déli megyéit érintették, ahol az erősebb asszimilációs hatásoknak kitett magyarság számbelileg gyarapodni nem tudott. A városi magyarság számának növekedése tehát a mai közigazgatási határok között – a Székelyföld és a határszél néhány új alapítású kisvárosát leszámítva – valójában az 1910-ben létezett városok népmozgalmának eredménye. E 198 ezer lelkes növekedést a községekben élők 204 ezer fős csökkenése ellentételezi.

A csökkenés Erdély *déli megyéiben* a legnagyobb mértékű. Itt él – 1977-ig növekvő arányban, de 1984-ben is változatlanul – Erdély városi népességének nagyobbik hányada, miközben e területnek a községekben élők számából való részesedése fokozatosan 40% alá süllyedt. A térség urbanizációs mutatója 1984-ben 63,3% – olyan megyéknek köszönhetően, mint az országos rangsorban is élen álló Hunyad (75,9%), Brassó (75,6%) és Szeben (64,2%), de a városodottság szintje Fehér kivételével a többi megyében is meghaladja az országos átlagot. E vidék – ugyancsak Fehér kivételével – kiemelt migrációs célpont: a más megyében születettek aránya 1977-ben 26,8% volt; vándorlási egyenlege is pozitív, 543 ezer fővel elérte az összes itt élők 15,1%-át. Temes, Brassó, Arad és Szeben megyékben a községek is jelentős vonzerővel bírnak.⁴

Dél-Erdély kisebbségi nemzetiségekhez tartozó lakosságának aránya 1910 és 1977 között 38,8%-ról 19,7%-ra csökkent. Az arányvesztést számszerű fogyás gyorsította. Ez mind a német, mind a magyar népességnél hasonló mértékű, azzal a különbséggel, hogy a csökkenés a magyaroknál már a hatalomváltás idején megkezdődött és elsősorban a falvakban ment végbe, míg a németeknél a második világháborút követően két nagy hullámban zajlott (és zajlik) le, s városban, falun egyaránt érezteti hatását. A dél-erdélyi falusi magyarság minden megyében megfogyatkozott, de különösen a magyar etnikum összefüggő települései helyeitől távol eső Bánátban és az olyan hagyományos szóróvidékeken, mint Hunyad és Szeben megye. A magyarság népmozgalmának egyenlege csupán Brassó és Szeben megyékben pozitív, a városok (Brassó és Medgyes) magyar lakosságának növekedése következtében.

Az *észak-erdélyi* megyék városodottsága (49,3%)nem érte el az országos szintet és a megyék között is meglehetősen nagy a szóródás. Kolozs (64,3%), Kovászna (55,2%) és Máramaros (52,6%) város lakóinak aránya túllépi az országos átlagot; Maros megyéé (50,3%) megközelíti azt; míg Hargita (47,5%), Bihar (45,8%) és Szatmár (44,7%) urbanizációs mutatója e szint alatt marad. A gyengén városodott Szilágy (32,8%) és Beszterce-Naszód (31,8%) az országos rangsor végére szorulnak.

A városi lakosság növekedése 1977 után felgyorsult, ám – a déli megyékkel ellentétben – a falun élők száma csak igen lassú ütemben csökken. A községi népesség lélekszáma Szatmár, Beszterce-Naszód és Máramaros megyékben még 1984-ben is az 1910. évi szint fölött volt, és a csökkenés Maros, Hargita, valamint Kolozs megyékben sem számottevő.

E területen elsősorban Kolozs, Maros, Bihar és Máramaros megyékben nagyobb a bevándorlók száma, de arányát tekintve e réteg Kovászna és Hargita megyében is jelentős. A más megyékben születettek számaránya 1977-ben 12,7% volt. Tényleges vándorlási többlet csak Kolozs és minimális mértékben Máramaros megye területén mutatkozik, az 1977-es népszámlálás pedig összességében 218 ezer fős vándorlási *hiányt* regisztrált.⁵

Észak-Erdély *nemzetiségi arányait* a magyar és a román népesség számának alakulása határozza meg. Az 1910. évi relatív egyensúlyt román fölény váltotta fel; a magyarság pozícióját az 1930-as mélypont után számszerű növekedés, de az összlakossághoz viszonyított változatlan aránycsökkenés jellemzi. Ez a csökkenés 1910 és 1930 között zuhanásszerű, bár ehhez a népszámlálások torzításai is hozzájárultak. 1930-ban szembe tűnő az egyéb népességi kategóriába tartozók számának 175%-os növekedése. A jiddis anyanyelvűek csoportjába szép számmal kerültek olyanok, akik korábban a magyar anyanyelvűek között voltak felvéve. De a magyarság számát más népességi csoportok (görög szertartásúak, cigányok, asszimilálódott szatmári svábok) különválasztása is csökkentette. Figyelemre méltó a magyar anyanyelvűek 1930–1956 között rögzített 15,7%-os gyarapodása. Ebben a korábban leválasztott népességi csoportok visszakerülése már nem játszik jelentős szerepet; a háborús embervesztés és az újabb menekülthullám okozta népességhiányt a természetes népmozgalom pótolni tudta. Az 1956-ot követő két népszámlálás már csak a magyarság számának – stagnálással egyenlő – csekély növekedését, Erdély lakosságából való részesedésének pedig a két háború közötti évekéhez hasonlítható *újabb visszaesését* rögzítette. Az aránycsökkenésnek ezt a mértékét sem a román népességhez viszonyított alacsonyabb természetes szaporulat, sem kivándorlás vagy fokozódó asszimilálódás nem indokolja, *a magyarzatot a népszámlálási eredményeknek a románság javára történt kiigazítása ad-*

ja, ami 1977-ben ki is mutatható. Ekkor a magyarok száma a hivatalosan közzétett (úgynevezett „nemzetiség és anyanyelv szerinti”) adatok alapján 1348 ezer (34,4%). Az előzetes (nemzetiség szerinti) megyei adatok végösszege viszont 1367 ezer (34,9%), anyanyelv szerint pedig ez a szám még magasabb, országosan 80 ezerrel, északon – az előzetes és a végleges adatoknak e megyékre jutó hányadát feltételezve – 42 ezerrel több, összesen tehát mintegy 1390 ezer (35,5%) lehetett.

Délen, döntően a községi népesség számának fogyatkozása miatt a *magyarság területi foltjai megritkultak*. Ezzel egyidejűleg városodottságának szintje az amúgy is magas 56,4%-ról 69,8%-ra emelkedett, miközben a városi népességből való részesedése a harmadára esett vissza. Északon is megváltoztak a nemzetiségi erőviszonyok, e folyamat azonban döntően a városokban zajlott le, és – legalábbis az átfogó adatok tanúsága szerint – a községek területén a magyarok számaránya lényegesen nem csökkent. (Ezt a 4. táblázat szemlélteti.)

4. táblázat

Észak-Erdély népessége városok és községek szerinti megoszlásban, ezen belül a magyar anyanyelvűek* 1910–1977 között, a mai közigazgatási beosztás szerint

A népszámlálás éve	Észak-Erdély összesen	Városok				Községek			
		Összesen	Ebből magyar	A magyar városi népesség %-os aránya		Összesen	Ebből magyar	A magyar községi népesség %-os aránya	
				Észak-E	Erdély			Észak-E	Erdély
		Ezer fő		városi népességéhez viszonyítva		Ezer fő		községi népességéhez viszonyítva	
1910	2655	635	431	67,9	30,6	2020	813	40,2	21,3
1930	2914	776	385	49,6	23,3	2138	736	34,4	19,0
1956	3347	1010	499	49,4	22,2	2337	799	34,2	20,1
1977	3917	1695	650	38,3	17,3	2222	698	31,4	18,7

* 1977-ben „nemzetiség és anyanyelv szerint” szerint.

Látható, hogy az utolsó számoszlopban – amely az *északi megyék községeiben élő magyarok* számát az *összerdélyi községi népességhez* viszonyítja – az index igen csekély ingadozást mutat. *Az erdélyi magyarság e jelentékeny csoportjának fő népesedési mutatója tehát a tágabb táji-történeti keretek között szemlélve, csaknem hetven év után is kedvezőnek mondható.* Szűkebb környezetén belül ugyan a románság nagyobb vitalitásának, szám szerinti térhódításának vagyunk tanúi, azt azonban, hogy ez a szó szoros értelmében is térhódítást jelen-e, vagyis a magyarság egybefüggő lakóterületeinek fellazulásával-feloldódásával járt-e együtt, s ha igen, milyen mértékben, csak akkor tudjuk közelítő biztonsággal megítélni, ha e folyamatokat a magyarság közvetlen táji környezetén, a *magyar nyelvterület határain belül* kísérjük figyelemmel. Hogy ez lehetővé váljon, az észak-erdélyi magyarság zömét magába foglaló *Bihar, Szatmár, Szilágy, Kolozs, Maros, Hargita és Kovászna megyékben*, a mai közigazgatási beosztás határait követve, a magyar–román etnikai tagolódással lehetőleg egybeeső területi csoportokat hoztam létre, melyek népességének alakulása 1910 és 1984, nemzetiségi megoszlása pedig 1910 és 1956 között nyomon követhető.

E területek elhatárolását az 1930. évi román népszámlálás adatai alapján végeztem, s többnyire azokat a (közigazgatási értelemben vett, tehát kisebb falucsoportokat jelentő) községeket számítottam hozzá, melyekben a magyarok számaránya 40% fölött volt és egymással összefüggő nagyobb területeket alkotnak. Az elszórt nyelv-szigeteket, „exklávékat” meghagytam a másik etnikum nyelvterületéhez tartozónak. a magyarság településföldrajzi sajátosságaira tekintettel a határvidék és a Székelyföld etnikai tömbjeit összekötő nyelv-szigetek láncolatának vidékén, Kolozs megyében és kisebbrészt Szilágy valamint Maros megye területén olyan községeket is a magyar nyelvterülethez soroltam, ahol az említett arány nem érte el a 40 százalékot. Ott, ahol a magyarság számarányának erősödése, vagy ellenkezőleg, a mai állapotokat előrevetítő csökkenése olvasható ki az adatokból, az 1956-os népszámlálás eredményeit is figyelembe vettem.⁶

A megyénkénti számításokat az 5. táblázat összegzi.⁷

5. táblázat
A hét észak-erdélyi megye népessége városok és községek,
valamint magyarok és románok szerinti megoszlásban*, nyelvterületenként,
a mai közigazgatási beosztás szerint, 1910–1977 között

Nép- szám- lálás	Együtt					Magyar nyelvterület					Román nyelvterület				
	Össz.		Magyar			Román			Össz.		Magyar			Román	
	Ezer fő	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	%	Ezer fő	Ezer fő	%	Ezer fő	%	
Összesen															
1910	2143	1152	53,8	898	41,9	1257	999	79,5	228	18,1	886	153	17,3	670	75,7
1930	2373	1066	44,9	1148	48,4	1407	950	67,5	373	26,5	966	116	12,0	775	80,2
1956	2724	1223	44,9	1439	52,8	1632	1108	67,9	500	30,6	1092	115	10,5	939	86,0
1977	3138	1272	40,5	1782	56,8	2071	1067
Városok															
1910	507	383	75,4	100	19,8	427	356	83,4	57	13,3	80	27	33,7	44	54,6
1930	639	361	56,4	214	33,5	548	340	62,0	156	28,4	91	21	22,8	58	64,3
1956	837	457	54,7	360	43,0	705	436	61,9	258	36,6	132	21	15,6	102	77,6
1977	1386	601	43,3	756	54,5	1208	179
Községek															
1910	1636	769	47,1	797	48,8	830	643	77,6	171	20,6	806	126	15,6	626	77,7
1930	1734	705	40,7	934	53,9	859	610	71,0	218	25,4	875	95	10,9	716	18,9
1956	1887	766	40,6	1079	57,2	927	672	72,4	242	26,1	960	94	9,8	837	87,2
1977	1751	671	38,3	1026	58,8	863	888

A hét megye magyar nyelvterületén élő többségi etnikum részaránya – az összerdélyi folyamatokkal egyezően – időszakonként változó ütemben, de fokozatosan lecsökkent. Ez az arány a két nyelvterület közötti 1956-os megoszlást továbbvetítve 1977-ben már csak 56–57% körüli lehetett.

A városok, a hét megye urbanizációs folyamatainak döntően e területeken való összpontosulása következtében *különböző mértékben* ugyan, de – a Székelyföld, valamint néhány határmenti kisváros kivételével – mindenütt *elvesztették magyar arcukat*. Az etnikai arányok a községekben is módosultak. Az adatok további részletezése azt mutatja, hogy 1910 és 1956 között a legnagyobb aránytelődés a határ szélén következett be. A magyar nyelvterület községeiben a román növekmény (42%) felét a két határmenti megye, Bihar és Szatmár adja. Nélkülük számítva a román szaporulat 24,2%-ra esik vissza, s elmarad a falusi románságnak a hét megye egészén mért növekedési rátájától. Ugyanitt a magyarok száma lényegében stagnál. (A kép a két megye egészében ennél kedvezőtlenebb, mivel a román nyelvterület községeiben 1930-ban megállapított 20 ezer fős veszteségét a magyarság 1956-ban már nem nyerte vissza.)

A másik két nagy területi csoportban, vagyis az interetnikus környezetbe ágyazódó nyelvszigetek községeiben és a Székelyföldön a magyar és román etnikum közötti aránymódosulás már szerényebb mértékű. A magyar nyelvterület Kolozs megyére, illetve Maros megye Székelyföldön inneni részére⁸ eső községeiben a magyarok száma változatlan maradt, a Székelyföldön (6,1%) és még inkább a Szilágyságban (21,4%) határozott gyarapodás mutatható ki. Az 1977-es adatokat csak hozzávetőleges becslés szerint lehet magyar és román nyelvterület szerint tovább bontani. Ha elfogadjuk azt a feltételezést, hogy e megyék magyar népességének a nyelvterületek közötti százalékos megoszlása 1956 után az 1930–1956 közöttihez hasonlóan változott, akkor 1977-ben a népszámlálás – ugyancsak feltételeesen elfogadott – adatai alapján a vizsgálat körébe vont községek magyar lakossága 598 ezer (69,3%) lehetett. De tudjuk, hogy ez csak alsó érték: a hivatalosan nem közölt anyanyelvi adatok 80 ezres többletének megfelelő hányadával számolva az e községekben élő magyarok száma 1977-ben 10–20 ezerrel többre, aránya 70,5–71,5% közöttire becsülhető.

Igaz, a magyar községlakók 1910-es számarányához képest még ez is visszaesést jelent, mégpedig három, területileg elkülöníthető tendencia – a Székelyföldön szinten maradás, a nyelvszigetek vidékén egyenletes, lassú, a határ mentén pedig szélső értékek között ingadozó erőteljes csökkenés –

eredőjeként. Mindezek következtében egyes települések etnikai átrétegződésével, esetleg a nyelvhatárok módosulásával is számolnunk kell. A változások valós arányainak megállapításához a közzétett népszámlálási adatok már nem elégségesek. Az említett csökkenés időben behatárolható: a hét megye magyar nyelvterületének községeiben az etnikai viszonyok az 1920–1930 közötti átrendeződést követően lényegében stabilizálódtak, s bár a román részarány némileg erősödött, ez elsősorban az egyéb nemzetiségűek rovására történt.

A számadatok tanulságait összegezve elmondható, hogy a *bemutatott falusi magyar településvidék az erdélyi magyarságnak azt a csoportját alkotja, mely – a magyar kisebbség többi nagy települési csoportjától eltérően – az adott terület összlakosságán belül a hatalomváltást követően megállapodott számarányát, a román népszámlálások kimutatásai szerint is, meg tudta tartani.*

A népesedési eredmények összefüggésbe hozhatók a településnagysággal és az etnikumoknak az adott településen belüli számarányával, ezért érdemes az ezzel kapcsolatos főbb adatokat is áttekinteni, előrebocsátva, hogy az azokból levont feltételezések további elemzést, árnyalást kívánnak.

A magyar nyelvterület falvait az átlagosnál nagyobb lélekszám jellemzi, míg a román nyelvterületen ez a szint az erdélyinek is alatta marad. A különbség településnagyságtól függően tájanként változik. Legkisebb az eltérés Maros és Kolozs megyében, a legnagyobb Biharban. Szatmárban a román nyelvterület falvai a nagyobbak. A különbségekhez az új településalakulások is hozzájárulnak. Ez elsősorban a román nyelvterületet érinti, melynek nagyobb népességszaporulata azért nem jelenik meg az egy helysége jutó lélekszámban, mivel az új települések kétharmadát e területen hívták életre. Így például Maros megye román nyelvterületén 1930-ban 125 volt, ma pedig 235 a falvak száma.

A településnagyság *etnikai meghatározottsága* csak további finomítással, a többségi lakosságnak az egyes településeken megállapított számaránya alapján mutatható ki. Ilyen számítást 1930-ra vonatkozóan végeztem, a magyar nyelvterületen.

A 40%-os magyar részarány limitje alapján elkülönített falvak csoportjában a nyelvterület egészéhez képest – érthetően – a magyarság nagyobb települési homogenitásának lehetünk tanúi. Míg ott számaránya 71%, e területi csoportban eléri a 84,3%-ot. De a településnagyság etnikai csoportok szerinti különbsége is polarizálódik. Az elemzés során kiderült, hogy a 40% fölötti magyar részarányú falvak átlagos lélekszáma másfélszerese a román többségűeknek, s mintegy 25%-kal több, mint a román nyelvterületre eső falvaké. Hasonló arányú a többségi etnikumok falvankénti átlagának különbsége is. Megfelelő adatok hiányában, csupán az átfogó tendenciákra hagyatkozva feltételezhető, hogy ez a különbség ma is fennáll.

A falvakból – így a magyar lakosság soraiból is – jelentős tömegek áramlottak a városokba, ami az 1960-as évekkel kezdődően már a falusi népesség csökkenéséhez, az etnikailag sokszínűbb településvidékeken pedig a magyarság pozíciójának gyengüléséhez vezetett. Az asszimilációs hatások következtében (meg a népszámlálási adatok között) a városlakóvá lett magyarok egy része elvesz, de még így is kimutatható, hogy némely vidékeken, mindenekelőtt a Székelyföldön, a migráció a románosodás folyamatát késleltetni tudta. A hét megye városlakó magyarságának 1930-ban 35,8%-a, 1977-ben már a fele a Székelyföldön élt; a két népszámlálás közötti időszak magyar városi növekményének több mint kétharmad része az itteni városokra jutott. Hargita és Kovászna megye népességfőlőslegéből még a szomszédos és a távolabbi vidékek is részesültek.⁹

A Székelyföldet és a határhoz közelebb eső magyar többségű vidéket összekötő területeken a magyarok száma elsősorban a szórványfalvakban lett kevesebb: az *1930-as népszámlálás* már beolvadásuk előrehaladott állapotát rögzíti. Az asszimiláció útjára lépett települések ekkor még jobbára a román nyelvterület községcsoportjaiban található; 1910 és 1930 között magyar fogyás lényegében csak itt mutatkozik. A változás a magyar nyelvterületen %-ban kifejezve: Szilágy +0,8, Kolozs -2,2, Maros -1,2, míg a román többségű vidéken: Szilágy -24,7, Kolozs -25,9, Maros -13,6.

A 40% alatti magyar részarány alapján 1930-ban e három megye magyar nyelvterületén a települések csaknem egyharmada, sőt, ha Maros megye székelyek lakta részét nem számítjuk, a fele ugyan csak a szórványkategóriába tartozott. A szórványosodás Kolozs megye magyar nyelvterületén a legnagyobb, ahol ekkor a magyarok 14,5%-a a román többségű falvakban lakott. Szilágy (2,6%) és Maros megyében (1,9%, a nem székelylakta vidéken 5,7%) a magyarság elkülönültebben élt, számottevő viszont a román jelenlét a magyar falvakban: arányuk saját etnikumok összlélekszámahoz viszonyítva Kolozs megyében 25,5%, a Szilágyságban 29,0%, Maros megyében pedig 49,1% (a nem székelylakta vidéken 46,4%). Ez, a magyar falvakban jelenlévő román szórvány Maros megye Székelyföldön inneni vidékén (aránya e körzet magyar nyelvterületének összlakosságához viszonyítva 31,1%) és Kolozs

megyében (26,6%) volt a legjelentősebb, súlya Szilágy megyében (15,8%) kisebb.

Bihar megye határmenti községeiben a magyarok 1,9%-a, Szatmárban 10,5%-a élt a román többségű falvakban, míg fordítva ez az arány Biharban 44,4%, Szatmárban pedig 41,5%. Bihar megye magyar nyelvterületén a román szórvány a lakosság 10,8%-át, Szatmárban 15,2%-át tette ki.

A *határmenti magyar településvidék fellazításának* egyik eszköze kezdettől fogva a *kolonizáció*. Az 1930-as népszámlálás öt önálló telepese helységet regisztrált itt, összesen 3267 lakossal (ez a két megye magyar nyelvterületén akkor kimutatott román népesség 4,8%-a volt): 1956-ban a telepesefalvak száma már tíz, 8216 lélekkel (az itt élő románság 10,6%-a), de ezt a számot a más helységekbe történő folyamatos beköltözés is növelhette, növelheti.¹⁰ Feltehetően ez az egyik magyarázata annak, hogy bár a népszámlálások szerint a magyar falusi lakosság csökkenésének vagyunk tanúi, a valamikori kompakt magyarlakta területeken élők száma változatlan maradt. 1930-ban azokban a határmenti községekben, melyek falvaiban mindenütt 40% fölötti volt a magyar számarány,¹¹ 85 ezren laktak, közülük 68 ezer (80,7%) a magyar. E községek lakossága még 1984-ben is több mint 94 ezer fő volt, vagyis a községcsoport lényegében megtartotta 1956-ig elért lélekszámát, annak ellenére, hogy a két megye magyar községlakóinak fogyása 1956 és 1977 között 39 ezer (de még a magyar nyelvterületen is 27 ezer) fő volt. Azt is tudjuk, hogy ez idő alatt itt a magyar városi népesség száma mindössze 23 ezerrel lett több. Mivel nem ismerjük a magyarság természetes szaporulatának, illetve elvándorlásának konkrét értékeit, nem zárható ki az 1930-as népszámlálás manipulált adatai között eltüntetett, majd 1956-ban előkerült magyar anyanyelvűek részbeni „visszavételének” lehetősége sem, de – az előbbieket miatt – a román jelenlét növekedésével mindenképpen számolnunk kell.

Az 1977 utáni népesedési folyamatok etnikai vonatkozásairól már nincsenek adataink.

Általános tendencia a városodás gyors ütemű folytatódása, különösen a gyengén urbanizálódott Szilágyságban és abban a két székely megyében (Hargita, Kovászna), ahol a román betelepülés 1977-ig nem tudott változtatni a városok alapvető nemzetiségi arányain. Az urbanizáció csupán Maros és Kolozs megyében lassult le némileg. A városi növekedésben a természetes szaporulat mellett (melyben az újonnan jöttek – javarészt románok – nagyobb termékenysége dominál, míg a hagyományosan urbanizált magyarságot, beleértve a gyorsan integrálódó csekély számú beköltözőt is, zömében alacsonyabb születésszám jellemzi)¹² változatlanul szerepet játszik a vándormozgalom. A migráció egyik forrásvidéke – a falusi lakosság fokozódó csökkenéséből következően – a román nyelvterület községcsoportja (főként Bihar, Szilágy, Kolozs és Maros megyékben), de a városi lélekszámot a más (és Erdélyen kívüli) vidékekről érkezettek is gyarapítják. Hargita és Kovászna megyében szinte bizonyos, hogy a bevándorlók között a más megyékből jöttek vannak többségben.

Az összerdélyi etnikai arányok elérésének igyekezete a városokba történő román beköltözést részesíti előnyben. A szülőföldjétől távol idegen környezetbe került, más kultúrájú, így kétszeres identitásavarral küszködő telepese rétegek tömeges jelenléte bomlasztólag hat a helyi társadalmak hagyományos kapcsolatrendszerére. Lassan a nemzetiségi jellegüket még többé-kevésbé őrző városok is elvesztik magyarságukat, a környező magyarság pedig elveszti maradék városait.

A „területrendezés”, azaz az erőltetett urbanizáció kiterjesztése az eddig érintetlenül hagyott településvidékre azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a falusi magyarok most már a falvaikat is elveszítik; s a torz városodásnak¹³ nem csupán az épített környezet, de – mint az „igazi” városok sorsa példázza – a falvakba visszaszorult nemzetiségi mikrotársadalom is áldozatául esik.

Jegyzetek

¹ A témával a szerző foglalkozik még „Az erdélyi magyarság főbb statisztikai adatai az 1910. utáni népszámlálások tükrében” című, a Magyarságkutató Csoport évkönyvében (Budapest, 1988) megjelent dolgozatában is, ahol részletes irodalom található. – A jelen tanulmányhoz tartozó táblázatoknak terjedelmi okok miatt csak egy részét tudjuk közölni (szerk.).

² Források: *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. VI. rész.* Budapest, 1920; *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. II.* București, 1938; *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Vol II.* București, 1960; *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol I.* București, 1980; *Anuarul statistic al Republicii Socialista România 1985.* București, 1985.

³ Itt és a következőkben a statisztikai táblázatok összeállításánál az „Erdély népességének anyanyelvi megoszlása az 1930. évi román népszámlálás adatai alapján, a Județele României Socialiste című kötet 1972. évi ki-

adásában közzétett közigazgatási beosztás szerint”, valamint „Az 1956. évi román népszámlálás erdélyrészi községi adatai a mai közigazgatási beosztás szerint...” című, a Magyarságkutató Csoport adattárában is megtalálható kéziratos munkáimat használtam fel. Az 1956-os nemzetiségi adatokat nem részletezték helységenként. Mivel összegzésük a maitól eltérő közigazgatási beosztás szerint történt, a különböző megyék között megosztott rajonok, újonnan alakult vagy területükben gyarapodott városok és peremközségek esetében *becslésre* kellett hagyatkoznom. Ennek során – az illető területre 1930-as adatainak ismeretében – általában abból a feltételezésből indultam ki, hogy az etnikumok különböző területrészek közötti megoszlásának arányai 1956-ban is az 1930-ashoz voltak hasonlóak, de egyéb szempontokat (pl. a rajoni részek eltérő szaporulatát vagy a települési sajátosságokból adódó különbségeket) is figyelembe vettem.

⁴ Trebici, V. – Hristache, I.: *Demografia teritorială a României*. București, 1986. 120–123, 125. p.

⁵ Trebici, V. – Hristache, I.: *i. m.* 120–123. p.

⁶ A magyar nyelvterülethez sorolt településcsoportok, megyénként. Bihar megye. *Municipiumok*: Nagyvárad. *Városok*: Margitta, Nagyszalonta. *Községek*: Berettyócsuhaj, Bihar, Bihardiószeg, Bors, Érbogyoszló, Érkörtvélyes, Érmihályfalva, Érsemlyén, Érszöllős, Értarcsa, Hegyközcsatár, Illye, Keményfok, Kiskereki, Szalacs, Szalárd, Székelyhid, Tóti, Vámosláz, Vedresábrány. Hargita megye. Az összes *municipium*, város, *peremközség*, valamint a *községek* Bélbor, Galocás, Gyergyóholló, Gyergyóvárhegy és Salamás kivételével. Kolozs megye. *Municipiumok*: Kolozsvár, Dés, Torda. *Városok*: Aranyosgyéres, Bánffyhunad, Szamosújvár. *Peremközségek*: Alsó- és Felsőszentmihály, Mikeháza. *Községek*: Aranyosegerbegy, Bálványosváralja, Bonchida, Buza, Egeres, Erdőfelek, Gyeke, Harasztos, Kajántó, Kalotaszentkirály, Katona, Kisbács, Kolozs, Körösfő, Magyarborgó, Magyarakályán, Magyarapus, Magyarszovát, Mocs, Ördögösfüzes, Szászfenes, Szék, Tordaszentlászló, Várfalva. Kovászna megye. Az összes *municipium* és város Bodzaforduló, a *peremközségek* Szitabodza és Zágonbárkány, valamint a *községek* Dobolló kivételével. Maros megye. *Municipiumok*: Marosvásárhely. *Városok*: Szászrégen, Szováta. *Peremközségek*: Maroskeresztúr, Marosszentanna, Marosszentgyörgy, Marosszentkirály. *Községek*: Ádámos, Ákosfalva, Backamadaras, Balavásár, Beresztelke, Bonyha, Cintos, Csíkfalva, Erdőszentgyörgy, Faragó, Gernyeszeg, Gyulakuta, Havad, Jedd, Kerelőszentpál, Kőrődszentmárton, Küküllőszéplak, Lukafalva, Magyarbükös, Magyaró, Makfalva, Marosbogát, Marosfelfalu, Marossárpatak, Marosugra, Marosvécs, Mezőbánd, Mezőbodon, Mezőcsávás, Mezőpanit, Mezősámsond, Mikefalva, Nagyernye, Nyáradgálfalva, Nyáradkarácson, Nyáradmagyarós, Nyáradremete, Nyáradszereda, Szászbogács, Székelyhodos, Székelyvécke, Vajdaszentivány, Vámosgálfalva. Szatmár megye. *Municipiumok*: Szatmárnémeti. *Városok*: Nagykaroly, Tasnád. *Peremközségek*: Kaplony. *Községek*: Ákos, Batiz, Bogdánd, Börvely, Csanálos, Érendréd, Erkvás, Érszakácsi, Hadad, Halmi, Királydaróc, Lázári, Majtény, Mezőfény, Mezőpetri, Mezőterem, Mikola, Nagykolcs, Piskolt, Pusztadaróc, Sárköz, Szamosdob, Szaniszló, Szatmárpálfalva, Szatmárudvari, Szilágyper, Szódemeter, Tasnádszántó, Túrterebes, Vetés. Szilágy megye. *Municipiumok*: Zilah. *Városok*: Szilágycsehi, Szilágyosmlyó. *Községek*: Cigányi, Debren, Haraklány, Ipp, Kárásztelek, Kémer, Középlak, Kraszna, Oláhbaksa, Sarmaság, Szilágynagyfalva, Szilágypercesen, Szilágyszámson, Váralmás, Varsolc.

Itt jegyzem meg, hogy a megyehatárokhoz igazodás következtében a vizsgálódás keretein kívül maradtak olyan, a kistájakhoz szorosan kapcsolódó településcsoportok, melyeket a hét megye magyar nyelvterületének adott körzeteihez hasonló népesedési tendenciák jellemeznek. Ezek: a Sajó- és Nagy-Szamos völgyének a mai *Beszterce-Naszód* megyéhez, a Láposvölgye *Máramaros* megyéhez, Torockó vidékének és az egykori Aranyosszéknek, valamint a Küküllő- és Felső-Marosmentének *Fehér* megyéhez került magyar falvai, Székelyföld *Brassó* megyére eső peremvidéke, illetőleg a barcasági magyar falvak.

⁷ A nyelvterületek 1956 után adatainak forrása a *Mic dicționar enciclopedic* 1978., illetve 1987. évi kiadása. Az 1978-ban megjelent kötet az 1976-os községi adatokat tartalmazza, kerekített értékekkel. Az 1977-re becsült adatokhoz úgy jutottam, hogy a községek 1976-os összegének az adott nyelvterületre jutó hányadát rávetítettem az 1977. évi népszámlálási eredményekre.

⁸ Maros megye magyar nyelvterületének székelyföldi része: az 1956-os közigazgatási beosztás szerint Marosvásárhely, Szászrégen és Erdőszentgyörgy rajonoknak az adott területre eső községei.

⁹ Semlyén István: *Hétmilliárd lélek*. Bukarest, 1980. 197. p. A kirajzás iránya Brassó, továbbá a Hunyad megyei, a szatmári és a máramarosi ipari és bányai központok.

¹⁰ Az önálló telepese falvak 1930-ban: Avram Iancu (korábbi nevén Regina Maria), Lucăceni, Paulian, Regele Ferdinand I., Scărișoara Nouă; 1956-ban Avram Iancu, Dacia, Decebal, Lucăceni, Mesteacăn, Mihai Bravu, Paulian, Rațiu, Scărișoara Nouă, Traian.

¹¹ Bihar megyében: Bihardiószeg, Bors, Érbogyoszló, Érmihályfalva, Értarcsa, Kiskereki, Szalacs, Szalárd, Székelyhid; Szatmár megyében: Batiz, Csanálos, Halmi, Királydaróc, Lázári, Mezőfény, Mikola, Túrterebes, Vetés.

¹² Semlyén István: *i. m.* 210. p.

¹³ Az ún. városrobbanás szakasza Romániában is a falusi lakosság magas aránya mellett, a falusi és városi civilizációs szint kiegyenlítődése nélkül zajlott le. Pontosabban: egyfajta, a modernizáció büvkörében megfogalmazott célok közt nem szereplő nivellálódás végbement, hiszen a romániai városfejlődés egyik jellegzetessége – a

kevésbé fejlett kelet-közép-európai országokhoz hasonlóan – a ruralizáció; a falusi szokások és életmód városi környezetben való továbbélése. (Vö. Enyedi György: *A városnövekedés szakaszai*. Budapest, 1988. 47–64. p., Semlyén István: *i. m.* 194–195. p.) A mezőgazdasági népesség „agrár-ipari központokba” tömörítésének, a hagyományos falu elsorvasztásának (térsgünkben nem példa nélküli, de ma már remélhetőleg anakronisztikusnak számító) terve megvalósulás esetén e folyamatot teljesíti ki: azaz a román építőipari tömegtermelés lehetőségeinek szintjére redukált „urbanizációs” keretek között lényegében falusias elemekkel kevert életviszonyokat teremt újra.